

Skryté nástrahy rituálu smíření a neslavný konec přemyslovského knížete Jaromíra

Jakub Razim *

Po letech strávených na českém trůně v rozmezí 1004 až 1012 byl Přemyslovec Jaromír postaven před výzvu, která dalekosáhle poznamenala jeho někdejší harmonický poměr vůči otonské říši i jeho budoucí vyhlídky na knížecí důstojenství¹. Jaromírovým panstvím otfásl roku 1012 kníže Oldřich, jemuž se silou zbraní podařilo uchvátit moc v Čechách a přinutit staršího bratra Jaromíra k útěku. Poté, co vyhnaný Přemyslovec překročil hranici země, začala se na říšské půdě odvíjet zápleтка dalšího ze strastiplných příběhů, jimiž Jaromírův život překypoval. Nesl se tentokrát ve znamení pokusu o usmíření s římským králem Jindřichem II., kterého si Jaromír stihнул nahněvat tím, že nechal pobít bavorské poselstvo putující přes Čechy do Polska². Sehnaný z trůnu a v nemilosti otonského dvora, vsadil Jaromír vše na říšskou kartu a na rituální pokání, kterým chtěl vykoupit svá provinění v očích krále Jindřicha.

Logika kroků sesazeného českého knížete vyplývala nejspíše z osobní zkušenosti se západní christomimetic-kou koncepcí monarchie, již učinil Jaromír buď už během svého bavorského exilu v letech 1000–1003, nebo až po nástupu k moci roku 1004. Otoni panující v říši se nezdřáhali autoritativně zasahovat do poměrů na Pražském Hradě. Na druhou stranu ale z pozice náměstků Kristových na zemi (*vicarius Christi*) pokládali za nutné následovat Spasitelova novozákonního příkladu v prokazování milosrdenství a odpuštění těm,

kdo o to stáli (*imitatio Christi*)³. Při řešení konfliktů dbali tedy římskoněmečtí králové a císaři biblické ma-

³ Výběrově k sakrálnímu charakteru vlády Otonů W. DÜRIG. *Der theologische Ausgangspunkt der mittelalterlichen liturgischen Auffassung vom Herrscher als Vicarius Dei*. Historisches Jahrbuch 77 (1957). s. 174–187. zde zvl. s. 182 a násl.; R. DESHMAN. "Christus rex et magi reges". *Kingship and Christology in Ottonian and Anglo-Saxon Art*. Frühmittelalterliche Studien 10 (1976). s. 367–405; K. J. LEYSER. *Rule and conflict in an early medieval society: Ottonian Saxony*. London 1979. s. 98–107, 175–177 (kap. *The Vicarius Christi and Justice*); S. WEINFURTER. *Idee und Funktion des "Sakralkönigtums" bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert)*. In: R. GUNDLACH/H. WEBER (edd.) *Legitimation und Funktion des Herrschers. Vom ägyptischen Pharao zum neuzeitlichen Diktator*. Stuttgart 1992. s. 99–127; L. KÖRNTGEN. *Königsherrschaft und Gottes Gnade. Zu Kontext und Funktion sakraler Vorstellungen in Historiographie und Bildzeugnissen der ottonisch-frühsalischen Zeit*. Berlin 2001. zde zvl. s. 155 a násl., s. 297 a násl.; H. KELLER. *Das Bildnis Kaiser Heinrichs im Regensburger Evangeliar aus Montecassino (Bibl. Vat., Ottob. lat. 74). Zugleich ein Beitrag zu Wipos "Tetralogus"*. Frühmittelalterliche Studien 30 (1996). s. 173–214; TÝŽ. *Die Idee der Gerechtigkeit und die Praxis königlicher Rechtswahrung im Reich der Ottonen*. In: TÝŽ. *Otonische Königsherrschaft. Organisation und Legitimation königlicher Macht*. Darmstadt 2002. s. 34–50, 204–213; TÝŽ. *Herrscherbild und Herrschaftslegitimation. Zur Deutung der ottonischen Denkmäler*. In: *Ibid.* s. 167–183, 298–310; R. SCHIEFFER. *Mediator cleri et plebis. Zum geistlichen Einfluß auf Verstandnis und Darstellung des ottonischen Königtums*. In: G. ALTHOFF/E. SCHUBERT (edd.) *Herrschaftsrepräsentation im ottonischen Sachsen*. Sigmaringen 1998. s. 345–362. zde zvl. s. 348 a násl.; F.-R. ERKENS. *Vicarius Christi – sacratissimus legislator - sacra majestas. Religiöse Herrschaftslegitimierung im Mittelalter*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 89 (2003). s. 1–55. zde s. 9 a násl.; TÝŽ. *Herrschersakralität im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Stuttgart 2006. s. 156 a násl. Specifikum panovnické ideologie a praxe Jindřicha II. zasvětil celou řádku studií S. WEINFURTER. *Die Zentralisierung der Herrschaftsgewalt im Reich unter Kaiser Heinrich II*. Historisches Jahrbuch 106 (1986). s. 241–297, zde s. 289 a násl.; TÝŽ. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*. Regensburg 1999. s. 76 a násl.; TÝŽ. *Authority and Legitimation of Royal Policy and Action. The Case of Henry II*. In: G. ALTHOFF/J. FRIED/P. J. GEARY (edd.) *Medieval concepts of the past*. Cambridge 2003. s. 19–37. zde zvl. s. 30 a násl.; TÝŽ. *Kaiser Heinrich II. und Boleslaw Chrobry: Herrscher mit ähnlichen Konzepten*. *Questiones Medii Aevi Novae* 9 (2004). S. 5–25. zde zvl. s. 14 a násl.; TÝŽ. *Konfliktverhalten und Individualität des Herrschers am Beispiel Kaiser Heinrichs II. (1002–1024)*. In: S. ESDERS

* PhDr. Mgr. Jakub Razim, externí doktorand, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

¹ Faktografický spolehlivý přehled Jaromírovy vladařské kariéry nabízejí V. NOVOTNÝ. *České dějiny I-1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Praha 1912. s. 675 a násl.; B. KRZEMIENSKA. *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. ČsČH 18 (1970). s. 497–532. zde s. 517 a násl.; M. BLÁHOVÁ/J. FROLÍK/N. PROFANTOVÁ. *Velké dějiny země Koruny české I. Do roku 1197*. Praha – Litomyšl 1999. s. 353 a násl. V kontextu vývoje česko-říšských vztahů M. MATLAKOZŁOWSKA, *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo (od X do połowy XI wieku). Ekspansja terytorialna i jej polityczne uwarunkowania*. Poznań 2008. s. 405 a násl.

² R. HOLTZMANN (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung. Monumenta Germaniae Historica Scriptorum Rerum Germanicarum. Nova series* 9. Berlin 1935 (dále jen Dětm.) VI/83, s. 374: „In imensa cede Bawariorum ad Bolizlavum sine regis ac sui licentia cum numeribus iter agencium et trucidacione sibi commissorum.“

ximy *humiliatio – exaltatio* (Lk 14, 11; Fp 2,6)⁴. Jinými slovy zasazovali se, aby protivníci, kteří vyznali v pokoře své chyby a vydali se dobrovolně na milost vrchnosti jak pozemské, tak nebeské, byli opět pozvednuti a odměněni přízní vládnoucí dynastie. Když roku 1004 podnikl římský král Jindřich II. stejně překvapivé jako úspěšné tažení na Prahu, kam namísto Boleslava Chrabrého dosadil již vzpomínaného Jaromíra⁵, dalo se očekávat, že ani o osm let později nenechá svého „vždy věrného“⁶ přemyslovského spojence na holičkách. Pokud by Jaromír odčinil⁷ krveprolití spáchané na poslech z Bavorska, bylo pro Jindřicha nashodě, ukázat mu vlídnou tvář a poskytnout mu nyní stejnou podporu proti uzurpátoru Oldřichovi, jakou kdysi vyslal do boje proti Polákům a jejich vůdci Boleslavovi Chrabrému.

Ačkoliv Jaromírovy naděje na urovnání pošramocných zahraničních vztahů zůstaly nenaplněny, jeho životní peripetie jsou přesto hodny pozornosti. Lze z nich totiž vytěžit historický materiál, podírající tezi o „rituální“ přináležitosti Čech k říši. Vstřícné Jaromírovy kroky a odmítavá reakce otonského dvora by měly vést oklikou k poznání, že politické elity obou státních útvarů, sousedících na mapě středověké Evropy, tvořily vnitřně soudržný kolektiv⁸, který stmelovaly jednak

(ed.) Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung. Gerichtliche und außergerichtliche Strategien im Mittelalter. Köln-Weimar-Wien 2007. s. 291–311. zde s. 299 a násl.; TÝŽ. *Heinrich II. – Herrscher im Haus Gottes*. In: Sakramentar Heinrichs II. 2. Kommentarband. Gütersloh 2010. s. 125–139. zde zvl. s. 132–135.

⁴ L. BORNSCHEUER. *Miseriae Regnum. Untersuchungen zum Krisen- und Todesgedanken in den herrschaftstheologischen Vorstellungen der ottonisch-salischen Zeit*. Berlin 1968. s. 76 a násl., 197 a násl.; P. CORBET. *Les saints Ottoniens. Sainteté dynastique, sainteté royale et sainteté féminine autour de l'an mil*. Sigmaringen 1986. s. 100 a násl., 165 a násl.; G. ALTHOFF. *Humiliatio – exaltatio. Theorie und Praxis eines herrscherlichen Handlungsmusters*. In: E. MÜLLER-LUCKNER/J.-D. MÜLLER (edd.) *Text und Kontext. Fallstudien und theoretische Begründungen einer kulturwissenschaftlich angeleiteten Mediävistik*. München 2007. s. 39–52.

⁵ Dětm. VI/10–14.

⁶ Dětm. VI/56, s. 344: „*Venit etiam huc Iarimirus, Boemiorum dux inclitus et regi per omnia fidelis.*“

⁷ K formám satisfakce jako předpokladu pro mírové řešení konfliktů ve středověku G. ALTHOFF. *Genugtuung (satisfactio). Zur Eigenart gütlicher Konfliktbeilegung im Mittelalter*. In: J. HEINZLE (ed.) *Modernes Mittelalter: neue Bilder einer populären Epoche*. Frankfurt a. Main-Leipzig 1999. s. 247–265.

⁸ O personálních aspektech česko-říšských vztahů P. MORAW. *Böhmen und das Reich im Mittelalter*. In: D. WILLOWEIT/H. LEMBERG (edd.) *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa*. München 2006. s. 171–208. zde zvl. s. 185 a násl. Paralelně probíhající symbolickou komunikaci mezi říší a arpádovskými Uhrami bravurně vylíčil D. ZUPKA. *Rituály a symbolická komunikácia v stredovekej strednej Európe*

personální svazky nejrůznějšího druhu, jednak pro všechny víceméně pochopitelná symbolická komunikace⁹. Ta se realizovala prostřednictvím rituálů¹⁰ inscenovaných na veřejnosti a ovládaných nepsanými, leč široce akceptovanými procesními normami. Co do čet-

(*Arpádovské Uhorsko 1000–1301*). Prešov 2011. zde zvl. s. 88 a násl. (o rituálech pokory).

⁹ Programaticky k výzkumu rituální komunikace jako východisku pro pochopení „pravidel hry“, jimiž byla prostoupena středověká společnost, G. ALTHOFF. *Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation für das Verständnis des Mittelalters*. *Frühmittelalterliche Studien* 31 (1997). s. 370–389. zde zvl. s. 375 a násl. (rituály prosebné), 383 a násl. (rituály ponížení). Současný stav bádání reflektuje Hermann KAMP. *Die Macht der Spielregeln in der mittelalterlichen Politik. Eine Einleitung*. In: C. GARNIER/H. KAMP (edd.) *Spielregeln der Mächte: mittelalterliche Politik zwischen Gewohnheit und Konvention*. Darmstadt 2010. s. 1–18. Problém „sdělnosti“ dobových rituálních aktů rozebírají K. J. LEYSER. *Ritual, ceremony and gesture: Ottonian Germany*. In: TÝŽ. *Communications and power in the middle ages. The Carolingian and Ottonian centuries*. London 1994. s. 189–213. zde zvl. s. 211–213; G. ALTHOFF. *Die Veränderbarkeit von Ritualen im Mittelalter*. In: TÝŽ (ed.) *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*. Stuttgart 2001. s. 157–176. Opačný názor zastává D. A. WARNER. *Thietmar of Merseburg on rituals of kingship*. *Viator* 26 (1995). s. 53–76, podle něž porozumění rituálnímu jednání nebylo ani zdaleka všeobecné, záviselo na individuálních dispozicích a na tom, jak dalece byli účastníci či pozorovatelé zasvěceni do tajů křesťanské teologie a liturgie (s. 56). Podobně J. FRIED. *1000. Ritual und Vernunft. Traum und Pendel des Thietmar von Merseburg*. In: L. GALL (ed.) *Das Jahrtausend im Spiegel der Jahrhundertwenden*. Berlin 1999. s. 15–63. zde s. 43–52. Oběma Althoffovým kritikům nutno přitakat, tvrdí-li, že percepce rituálního chování musíme posuzovat zvlášť pro každý případ, zachycený v pramenech. O diferencovaný přístup usiluje proto i náš příspěvek, který jinak v mnohém na Althoffovy metodologické podněty navazuje.

¹⁰ Pro přesnost je třeba rozlišovat rituály právní a politické. Ačkoliv v otázce jejich třídění nebylo zatím dosaženo plné shody, považuje se zpravidla za rozhodující kritérium (ne)existence právního obsahu a účinků. O charakteristických rysech středověkých právních rituálů W. SELLERT. *Gewohnheit, Formalismus und Rechtsritual im Verhältnis zur Steuerung sozialen Verhaltens durch gesetztes Recht*. In: H. DUCHHARDT/G. MELVILLE (ed.) *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Köln-Weimar-Wien 1997. s. 29–47. zde s. 32–37; L. OSTERWALDT. *Was ist ein Rechtsritual?* In: R. SCHULZE (ed.) *Symbolische Kommunikation vor Gericht in der Frühen Neuzeit*. Berlin 2006. s. 125–152. zde s. 127–130. Stojí za to podotknout, že rozlišení mezi politickými, právními aj. rituály je pouze analytické, má sloužit moderní vědě k pojmovému uchopení složitého společenského fenoménu, na což správně upozorňuje P. BUC. *Rituel politique et imaginaire au haut Moyen Âge*. *Revue historique* 303 (2001). s. 843–884. zde s. 846. Komplexní zhodnocení vztahu středověkého práva a rituálu podává G. DILCHER. *Mittelalterliches Recht und Ritual in ihrer wechselseitigen Beziehung*. *Frühmittelalterliche Studien* 41 (2007). s. 297–316, který spatřuje těžiště veškerého práva archaických společností v normách upravujících formálně-rituální postupy při urovnávání sporů (s. 311 a násl.).

nosti vynikalo mezi středověkými rituály ostentativní sebeponížení a podrobení se moci druhého, tzv. *deditio*¹¹, které cílilo na redukci násilí a odklizení konfliktních situací, o něž ve středověku nebyla nouze. Lze tudíž na rozdíl od tradičního právně-historického výkladu¹² konstatovat, že se ritualizované česko-říšské vztahy odehrávaly na rovině nejen faktické, ale i právní. Jak přesně, to by mohla odhalit sonda do kroniky Dětmar z Merseburku¹³, který je pro přelom 10. a 11. století našim hlavním a nejpodrobnějším zpravodajem. Za účelem lepšího porozumění pramennému textu bude vhodné, uvést nejprve několik předběžných, obecně laických postřehů o středověkém fenoménu pokání.

Zaprvé je třeba vědět, že demonstrace osobní pokory, dramaticky ztvárněná za pomoci rituálních gest či promluv¹⁴, zasahovala do předmoderních hierarchic-

kých struktur společnosti mnohem hlouběji, než by dnešní člověk očekával. Rituální akt lítosti byl podle většiny historiků performativním vyjádřením řádu světa a jako takový plnil důležitou funkci stabilizátoru politického systému¹⁵. Uznání monarchické autority ze strany kajícíka působilo na obnovení, resp. posílení vertikálních vazeb mezi vládnoucími a ovládanými. Ponížení, stavěné na odív zástupům přihlížejících, náleželo sice do obvyklého repertoáru panovnické reprezentace. Nešlo ale o pouhou manifestaci královského majestátu, nýbrž zároveň o vytyčení jeho limitů. Po vzoru nebeského vládce, jenž naslouchal modlitbám věřících a konal skutky milosrdenství, měl se jeho pozemský zástupce řídit příkazem lásky k bližnímu a odpouštět hříšníkovi, který lituje svých činů. Pakliže nejevil ochotu ke shovívavosti, porušoval monarcha závazná pravidla veřejného života a uváděl v pochybnost legitimitu svého dalšího působení na trůně, který spravoval koneckonců z milosti boží (*gratia Dei*). Veřejná inscenace pokání skýtala proto solidní naději, že si prosebník zajistí buď náklonnost, nebo alespoň odpuštění mocných jak na nebi, tak především na zemi.

Zadruhé se sluší připomenout *deditio*¹⁶, tedy ritualizovanou metodu mimosoudního vyrovnání, která rov-

¹¹ Na stránkách odborné literatury se označení rituálu latinským termínem *deditio*, jež má původ ve válečném právu římského císařství, věžilo pravděpodobně proto, že jím často operuje historiografie doby otonské a sálské. Viz W. GOEZ. *Cannossa als deditio?* In: M. THUMSER/A. WENZ-HAUBFLEISCH/P. WIEGAND (edd.) *Studien zur Geschichte des Mittelalters. Jürgen Petersohn zum 65. Geburtstag*. Stuttgart 2000. s. 92–99. zde s. 93–94 v pozn. K antickým základům *deditia* přehledově E. BALTRUSCH. *Außenpolitik, Bünde und Reichsbildung in der Antike*. München 2008. s. 123–124.

¹² V domácím právně-historickém diskursu dominuje stále „fakticištní“ přístup Václava Vaněčka. Vaněčkův úhel pohledu přijali, ať už v umírněné nebo částečně modifikované podobě, autoři příručkové literatury, užívané běžně na právnických fakultách. V důsledku toho se česko-německé vztahy dostaly na okraj zájmu právní historiografie, kam ale dozajista nepatří. Srv. polemickou reakci na dodnes vlivnou učebnici V. VANĚČKA. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1964 od Z. FIALY, *Československý časopis historický*, 1966, 64, s. 97–103.

¹³ K osobnosti Dětmar Merseburského H. LIPPELT. *Thietmar von Merseburg, Reichsbischof und Chronist*. Köln – Wien 1973. zde zvl. s. 46–137. Nově W. GOEZ. *Lebensbilder aus dem Mittelalter*. Darmstadt 1998. s. 106–117; H.-W. GOETZ. *Die Chronik Thietmars von Merseburg als Ego-Dokument: ein Bischof mit gespaltenem Selbstverständnis*. In: R. CORRADINI et al. (ed.) *Ego Trouble. Authors and Their Identities in the Early Middle Ages*. Wien 2010. s. 259–270. Aktualizovaná bibliografie je na <http://www.geschichtsquellen.de>.

¹⁴ Znamenitý úvod do kulturně-politického fenoménu pokání a ponížené prosby o pomoc anebo milost vyšších sil nabízí pro období středověku Z. DALEWSKI, *Pedibus vestris provoltus. Znaczenie gestu ukorzenia w kulturze politycznej średniowiecza*. In: J. BANASZKIEWICZ/J. MACIEJEWSKI/J. SOBIESIAK (edd.) *Persona, gestus habitusque insignium. Zachowania i atrybuty jako wyznaczniki tożsamości społecznej w średniowieczu*. Lublin 2009. s. 35–46. Dále srv. J. M. MOEGLIN. *Penitence publique et amende honorable au Moyen-Age*. *Revue Historique* 298 (1997). s. 225–269; S. M. HAMILTON. *The practice of penance, 900–1050*. London 2001. s. 173 a násl.; G. ALTHOFF, *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt 2003. s. 104–135; C. GARNIER. *Die Kultur der Bitte. Herrschaft und Kommunikation im mittelalterlichen Reich*. Darmstadt 2008. s. 65 a násl.; G. KOZIOL. *Begging Pardon*

and Favor. Ritual and Political Order in Early Medieval France. Ithaca 2011. zde zvl. s. 8–19, 23 a násl., 177 a násl.; L. ROACH. *Public rites and public wrongs: ritual aspects of diplomacy in tenth- and eleventh-century England*. *Early medieval Europe* 19 (2011). s. 182–203.

¹⁵ Kriticky P. BUC. *Ritual and interpretation. The early medieval case*. *Early medieval Europe* 9 (2000). s. 183–210; TÝŽ. *The Dangers of Ritual. Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*. Princeton 2011. s. 227 a násl. Bucova postmoderní dekonstrukce středověkého rituálu zachází místo až příliš daleko, když popírá některá východiska rituálního bádání, která sice hledají oporu v antropologických a sociologických paralelách, poskytují ale užitečný interpretační rámec i pro fungování středověké společnosti.

¹⁶ Rituálu *deditia* v politické praxi středověké římské říše se věnuje dlouhodobě G. ALTHOFF. *Das Privileg der deditio. Formen gütlicher Konfliktbeendigung in der mittelalterlichen Adelsgesellschaft*. In: TÝŽ. *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*. Darmstadt 1997. s. 99–125; TÝŽ. *Huld. Überlegungen zu einem Zentralbegriff der mittelalterlichen Herrschaftsordnung*. In: *Ibid.*, s. 199–228, zvl. s. 211 a násl.; TÝŽ. *Demonstration und Inszenierung*. In: *Ibid.*, s. 229–257, zvl. s. 236 a násl.; TÝŽ. *Fußfälle: Realität und Fiktionalität einer rituellen Kommunikationsform*. In: Ch. BERTELSMEIER-KIELST et al. (edd.) *Eine Epoche im Umbruch. Volkssprachliche Literalität 1200–1300*. Tübingen 2003. s. 111–122; TÝŽ. *Die Macht der Rituale*. s. 68 a násl. Vedle Althoffa se tématem soustavněji zabývá kupř. K. SCHREINER. *Gerechtigkeit und Frieden haben sich geküßt" (Ps. 84,11) Friedensstiftung durch symbolisches Handeln*. In: J. FRIED (ed.) *Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten Mittelalter*. Sigmaringen 1996. s. 37–86. zde s. 65 a násl.; TÝŽ. *'Nudis pedibus'. Barfüßigkeit als religiöses und politisches Ritual*. In: G. ALTHOFF (ed.) *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*. s. 53–123. zvl. s. 74 a násl., s. 99 a násl., s. 111 a násl.

něž zanechala v politické a právní kultuře otoské říše trvalé stopy. *Deditio* přicházelo do úvahy tam, kde byl konfliktem dotčen panovník a spolu s ním privilegované osoby, jež upřednostňovaly mírové prostředky před brachiální agresí a fyzickou likvidací nepřítele. Podstatu tohoto rituálního představení (*theatrum rituale*), které se neslo ve znamení žalu a sebezpytování, je možno spatřovat v rezignaci poraženého ve prospěch nároků, reklamovaných pro sebe vítězem. Scénář *deditia* vznikal delší čas na základě předchozí domluvy mezi spornými stranami. Vyjednávání nebylo s ohledem na jeho difamující účinky nijak snadné a zřídkakdy se též obešlo bez aktivní spoluúčasti vhodných prostředníků-mediátorů¹⁷, kteří se svou vysokou osobní prestiží zaručovali za řádné zacházení se slabším partnerem, braným na milost. Výsledný ceremoniál se držel ustálených vzorců chování, které ovšem nevyučovaly, aby se ke slovu nedostala lokální specifika. Před zraky obecenstva, strážícího rituálně obnovovaný pořádek, se poražený sok s bosýma nohama a v rouše kajícíka vrhal k nohám vítěze. Symbolika aktu byla jasná: Klečící prosebník se bezpodmínečně podroboval svrchované autoritě vládce, který měl k dispozici celou škálu možností, jak reagovat. Byl však omezen na straně jedné sjednanými podmínkami *deditia*, na straně druhé křesťanskou etikou a širší politickou konstelací.

Máme-li na paměti mechanismy, kterými se středověká společnost snažila čelit všudypřítomnému násilí, můžeme konečně obrátit pozornost k historickým okolnostem, doprovázejícím přemyslovského exulanta Jaromíra na cestě za ztraceným knížecím stolicem. Zastihujeme ho v srpnu 1012 u pohřebního lože magdeburského arcibiskupa Waltharda, jehož posledním okamžikům, stráveným na saském hradě Giebichensteinu poblíže Halle, byla přítomna skupinka význačných říšských prelátů. Nechyběl ani kronikář a merseburský biskup Dětmár, který nám o pohřební scéně zanechal podrobné svědectví a při tom se několika větami dotkl záležitosti knížete Jaromíra.¹⁸ Vyhnán z vlasti Oldřičem,

„nedbajícím naprosto svých povinností bratra a služebníka“¹⁹ (*quem frater suimet Othelricus et satellites tocius debiti inmemor ... a regno Boemiorum expulit*), vyhledal prý Jaromír v Sasku Waltharda, neboť v něm chtěl získat vlivného přímluvce u dvora Jindřicha II. Doufal, že se magdeburský metropolita těší pevnému zdraví (*sperans eius incolumitatem*) a že jako věrný zastánce všech potřebných lidí (*Hic quia archiepiscopum cunctis laborantibus nimis fidelem esse sciebat*) dopomůže osudem zkoušenému Přemyslovi ke „královské milosti“ (*gratia regis*)²⁰. Na vysvětlenou dodejme, že citovaný obrat v sobě ukrýval různé formy panovníkovy štědrosti, kýženou vojenskou podporu proti vzdoroknížeti Oldřichovi nevyjímaje (*ad impetrandam regis gratiam intercessionem eius quaerebat*). Když však Jaromír zjistil, jak vážný je arcibiskupův zdravotní stav, vyslovil se slzami v očích přání, světit se „skrze Walthar-

deret, dexterae eius se committi et per eam nobis lacrimis postulat profusis“.

¹⁹ V tomto textu dáváme přednost ekvivalentu *satelles* = bojovník/služebník, který je oproštěn od možných konotací s feudálním řádem a lépe se hodí do struktury přemyslovského knížectví. Oproti českému překladu *Dětmár z Merseburku. Kronika*. Praha 2008. s. 198 zvolil tuto variantu D. A. WARNER (ed.) *Ottonian Germany: the chronicon of Thietmar of Merseburg*. Manchester 2001. s. 285. Koncept feudalismu dostal během posledních let vážné trhliny a je tudíž žádoucí, zachovat si od něj při studiu raně- a vrcholně-středověkých pramenů odstup. Srv. L. ROACH. *Submission and Homage. Feudo-Vassalic Bonds and the Settlement of Disputes in Ottonian Germany*. History. The Journal of the Historical Association 97 (2012). s. 355–379.

²⁰ Pojem *gratia regis* se v moderní medievistice interpretuje jednak jako právo panovníka, jednak jako nástroj k aktivizaci a disciplinaci poddaných, spočívající v rozličných způsobech odměňování (dary, veřejně prokazované pocty, účast na důležitých politických jednáních) či trestání (politická marginalizace, izolace, zpřetrhání společenských vazeb, konfiskace majetku). Prerogativy vladaře nebyly ovšem bezbřehé, narážely na meze, tvořené právem dotčených osob na zacházení přiměřené jejich společenskému statusu. Viz G. ALTHOFF. *Huld. Überlegungen zu einem Zentralbegriff der mittelalterlichen Herrschaftsordnung*. passim. Významem *gratie regis* pro středověký politický řád se zabývá dále S. WEINFURTER. *Investitur und Gnade: Überlegungen zur gratialen Herrschaftsordnung im Mittelalter*. In: M. STEINICKE/S. WEINFURTER (edd.) *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*. Köln-Weimar – Wien 2005. s. 105–123; TÝŽ. *Das Ritual der Investitur und die "gratiale Herrschaftsordnung" im Mittelalter*. In: A. HÜLSEN-ESCH (Hrsg.) *Inszenierung und Ritual im Mittelalter und Renaissance*. Düsseldorf 2005. s. 135–151; TÝŽ. *Eine „gratiale Herrschaftsordnung“ im Mittelalter?* In: *Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften für das Jahr 2005*. Heidelberg 2006. s. 62–64; TÝŽ. *Herrschen durch Gnade. Legitimation und Autorität des Königtums in ottonisch-früh-salischer Zeit*. In: E. HLAWITSCHKA (ed.) *Forschungsbeiträge der Geisteswissenschaftlichen Klasse*. München 2009. s. 109–126.

¹⁷ O tom obsáhle H. KAMP. *Friedensstifter und Vermittler im Mittelalter*. Darmstadt 2001. Stručněji TÝŽ. *Vermittler in den Konflikten des Hohen Mittelalters*. In: *La giustizia nell'alto medioevo, secoli IX-XI*. Spoleto 1997. s. 675–714.

¹⁸ *Dětm. VI/71*, s. 360: „*Et cum caminatam, ubi ille pius iacuit (sc. magdeb. arcibis. Walthard – pozn. JR), ingressus essem, nec loquentem audivi nec bene cognoscentem hunc vidi. Advenere etiam eo vivente Arnulfus et Hilliwardus cum Meinwerco et Erico coepiscopi, omnes hunc pariter bene dicentes et indulgentiam ei facientes. Ego autem peccator unxi eum oleo sanctificato in locis maxime dolentibus. Iarmirus quoque dux adfuit, quem frater suimet Othelricus et satellites tocius debiti inmemor in sacro sabbato dominicae resurrectionis proxima a regno Boemiorum expulit et Bolizlavum, quem etsi amicum sibi consanguinitate, tamen pro hoste hactenus habuit in persecutione, fuga petere coegit. Hic quia archiepiscopum cunctis laborantibus nimis fidelem esse sciebat, sperans eius incolumitatem ad impetrandam regis gratiam intercessionem eius quaerebat; et cum hunc iam defecisse vi-*

dovu pravici²¹ pod ochranu pětice saských biskupů, shromážděných okolo umírajícího (*et cum hunc iam defecisse videret, dexteræ eius se committi et per eam nobis lacrimis postulat profusus*).

Scéna tak, jak je podána v Dětmarově kronice, působí na první pohled dojmem předběžného jednání o rituálním usmíření s Jindřichem II., pro nějž měl připravit půdu magdeburský arcibiskup. Nezdá se, že by jeho volba za prostředníka byla dílem náhody. Vysocí duchovní hodnostáři, disponující celospolečenskou autoritou a přízní panovnického dvora, byli vhodnými zprostředkovateli smírného ukončení nepřátelství.²² Sám Walthard²³ pocházel ze vznešené saské rodiny a ačkoliv nepatřil ke členům dvorské kaple, měl velmi blízký vztah ke králi a těšil se jeho důvěře, zpečetěné složením přísahy věrnosti. Jindřich přidělil magdeburskému arcibiskupovi hlavní úlohu ve „východní politice“ Otonů a postavil jej do čela vojska, vyslaného roku 1012 proti polskému knížeti Boleslavovi Chrabrému. Naneštěstí se ozbrojená výprava nesetkala ani s hmatatelným úspěchem, ani s pochopením u dvora. Kolovaly dokonce zvěsti o tom, jak se dal Walthard od Poláků uplatit, což otřásl jeho pověstí natolik, že není vůbec jisté, zda ještě představoval dostatečnou morální záruku pro příznivé vyřízení Jaromírovy kauzy. Tak či tak, Walthardův náhlý sklon odsunul veškeré podobné spekulace na vedlejší kolej. Kdo z říšského episkopátu zaujal uprázdněnou roli mediátora a na čem přesně se s Jaromírem domluvil, není zřejmo. Leccos může nicméně naznačit další úryvek, v němž kronikář Dětmar glosuje průběh osobní konfrontace mezi Jaromírem a Jindřichem II. v Magdeburgu roku 1012.²⁴

Co se tehdy přihodilo? Římský král zavítal v září roku 1012 do Magdeburgu, kam svolal dvorský sjezd, aby proti vůli kapituly prosadil do hodnosti arcibiskupa

²¹ K ochranné symbolice (boží) ruky v karolinské a otonské době J.-C. SCHMITT. *Svět středověkých gest*. Praha 2004. s. 70 a násl.

²² H. KAMP. *Friedensstifter und Vermittler im Mittelalter*. s. 173 a násl.

²³ O něm K. UHLIRZ. *Walthard*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 41. Leipzig 1896. s. 28–30. Walthardův krátký episkopát v Magdeburgu popisuje D. CLAUDE. *Geschichte des Erzbistums Magdeburg bis in das 12. Jahrhundert*. Köln-Wien 1972. s. 272–283.

²⁴ Dětm. VI/83, s. 372 a 374: „*Interea Iaremirus, de quo predicti, regis gratiam suppliciter petens pro misericordia et restitutione exilium ac custodiam Ethelbodi presulis, Ansfridi successoris episcopi, suscepit; qui in immensa cede Bawariorum ad Bolizlavum sine regis ac sui licencia cum muneribus iter agencium et trucidacione sibi commissorum et non aliqua regis infidelitate talem promeruit ulcionem. Nostri hoc audientes inimici irriserunt; nostri autem concives id ut sibi profuturum timuerunt. Et hiis liceat in semet ipsis hoc factum cognoscere, qui id consilium regi nostro unquam dedere. Post haec Othelricus frater eius ad Merseburg a rege vocatus venit et regnum, quod sibi iniuste prius usurpavit, gratuito munere suscepit.*“

královského kaplana Gera. Jakmile dosáhl Jindřich II. svého, přišla na pořad jednání česká otázka, která tvořila jeden z pilířů nové „slovanské politiky“, hledící realisticky na přemyslovsko-piastovskou rivalitu a protěžující dlouhodobě Čechy na úkor Poláků²⁵. Jindřich stanul před naléhavým rozhodnutím, zda podat pomocnou ruku sesazenému Jaromírovi, nebo pragmaticky uznat status quo, který v české kotlině nastolil Oldřichův palácový převrat. Podle Dětmara zvolil římský panovník ke své škodě druhou variantu. I když Jaromír krále poníženež prosil o milost (*regis gratiam suppliciter petens*), nedostalo se mu očekávaného slitování a restituce do knížecích práv, nýbrž vyhnání a uvěznění v Utrechtu pod dozorem Jindřichova důvěrníka, biskupa Adalbolda²⁶ (*pro misericordia et restitutione exilium ac custodiam Ethelbodi presulis, Ansfridi successoris episcopi, suscepit*). Jako příčina se udává hromadná vražda, a to nejen Bavorů, nesoucích bez povolení německého a pražského dvora dary Boleslavovi Chrabrému, ale i blíže neurčených osob, které se – neznámo proč – „svěřily do Jaromírovy ochrany“ (*in immensa cede Bawariorum ad Bolizlavum sine regis ac sui licencia cum muneribus iter agencium et trucidacione sibi commissorum*).

Uvalení vazby na odpůrce, považované za rebely proti královskému majestátu, bylo v říši hojně uplatňovaným mimosoudním opatřením, jež nahrazovalo jinak zpravidla přísnější odsuzující rozsudek.²⁷ Střežení vznešených zajatců se zase počítalo mezi standardní úkoly, jimiž Otoni pověřovali vybrané členy říšského episkopátu (tzv. *servitium regis*).²⁸ Potud se tedy na magdeburském sjezdu nestalo nic neobvyklého. Zaráží naopak tvrdost (*rigor iustitiae*), s níž bylo zakročeno vůči bezbrannému Jaromírovi. Nekompromisní jednání s poraženými soupeři, kterým se Jindřich II. odlišoval od svých korunovaných předchůdců, bylo dosud málo vídaným zjevem a prosadilo se ve větším měřítku až

²⁵ Detailně K. GÖRICH. *Eine Wende im Osten: Heinrich II. und Boleslaw Chrobry*. In: Otto III. – Heinrich II. Eine Wende? Stuttgart 2000. s. 95–167. V širším záběru CH. LÜBKE. *Das östliche Europa*. München 2004. s. 221 a násl.

²⁶ O Adalboldovi se zaměřením na jeho literární činnost M. MANITIUS. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters 2. Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat*. München 1923. s. 743 a násl.; L. BORNSCHEUER. *Miseriae Regnum*. s. 122 a násl.; F. BRUNHÖLZL. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters 2. Die Zwischenzeit vom Ausgang des karolingischen Zeitalters bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts*. München 1992. s. 301–303; M. SCHÜTZ. *Adalbold von Utrecht, Vita Heinrici II imperatoris: Übersetzung und Einleitung*. Bericht des Historischen Vereins für die Pflege der Geschichte des ehemaligen Fürstbistums Bamberg 135 (1999). s. 135–198. zde zvl. s. 136 a násl.

²⁷ Fundovaný výklad tohoto institutu podal G. WAITZ. *Deutsche Verfassungsgeschichte* 6. Berlin 1896. s. 586 a násl.

²⁸ K. J. LEYSER. *Ottoman Government*. The English Historical Review 96 (1981). s. 721–753. zde s. 745.

později ve vladařské praxi Sálců a Štaufů.²⁹ Není proto divu, že se Dětmár nerozpakoval vetknout do svého vyprávění poměrně nevybíravou kritiku Jindřicha, přivádějícího vnučce letitou zásadu *humiliatio – exaltatio*. Kronikář sice odmítl, že by Jaromírovým potrestáním utrpěla králova věrnost (*fidelitas*)³⁰, čímž mínil patrně zcela obecný mravní závazek k loajalitě, oscilující mezi pasivní akceptací práv druhého a aktivní pomoci (*non aliqua regis infidelitate talem promeruit ulcionem*). Na druhou stranu neopomněl trpce podotknout, že zatímco nepřátelé říše byli Jindřichovým počínáním nadšeni, krajané se strachovali, aby protivník nezískal výhodu (*Nostris hoc audientes inimici irriserunt; nostri autem concives id ut sibi profuturum timuerunt*). Merseburský biskup dále ve svém historickém spise popřál všem, kdo králi posloužili tak špatnou radou, nechť zakusí na vlastní kůži, k čemu jeho rozhodnutí povede (*Et hiis liceat in semet ipsis hoc factum cognoscere, qui id consilium regi nostro umquam dedere*). Svě výhrady shrnul pak do lakonické věty o dopadu merseburských událostí na české nástupnictví: Když byl Jaromír odveden na dlouhá léta do utrechtského vyhnanství, dostavil se na předvolání jeho bratr Oldřich a darem přijal v Merseburgu vládu, „kterou si předtím neprávem přivlastnil“ (*Post haec Othelricus frater eius ad Merseburg a rege vocatus venit et regnum, quod sibi iniuste prius usurpavit, gratuito munere suscepit*). Na Dětmárových slovech je znát, koho z bratrské dvojice Jaromír – Oldřich pokládal autor za legitimního knížete Čechů a čí zájmy hájil. Můžeme si proto dovolit závěrečnou spekulaci, zda krajně negativní stanovisko merseburského biskupa nepřipouští domněnku, že mediátorem v popisovaném sporu byl právě on. Jistotu ale pochopitelně nemáme.

Až dosud jsme se přidržovali co možná nejdůsledněji dikce Dětmárovy kroniky, aniž bychom se pustili do hlubší právně-historické analýzy merseburského setkání. Pro povahu česko-říšských vztahů je však nezbytné, klást si otázku, jakou rituální hru tady Jindřich s Jaromírem rozehráli. Tradiční interpretační schéma, pracující s hypotézou trestního, tzv. „politického“ procesu, nepřesvědčuje z důvodu předpojatosti, s níž je prameni skoupěmu na slovo vnučována vlastní před-

stava o tom, jak se věci seběhly³¹. V poslední době se navíc prosazují multidisciplinární přístupy ke zkoumání předmoderního konfliktního společenství. Na věrohodnosti ztrácí právně-historické dogma o kontumačním charakteru středověkých „politických procesů“ (Heinrich Mitteis)³². Souběžně s tím dochází k posunu v nazírání na roli soudů, které se v nástupnických státech karolinské říše vyvinuly z autoritativních orgánů aplikace práva v arbitrážní fóra pro smírné řešení sporů.³³ Je tudíž na místě otestovat „kanonický“ výklad zlomového roku 1012 v Jaromírově politické kariéře a nabídnout alternativy.³⁴

Pokud jde o domněnku, že kníže Jaromír byl odsouzen v politickém procesu, její slabinu odhaluje právní terminologie³⁵, kterou Dětmár Merseburský konsekventně užívá pro shromáždění nobility, vykonávající

³¹ Nejdůkladněji A. KRAH. *Absetzungsverfahren als Spiegelbild von Königsmacht. Untersuchungen zum Kräfteverhältnis zwischen Königtum und Adel im Karolingerreich und seinen Nachfolgerstaaten*. Aalen 1985. s. 330–332. Z českých prací V. NOVOTNÝ. *České dějiny I-1*. s. 700–701; B. KRZEMIEŃSKA. *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. s. 523–526; M. BLÁHOVÁ/J. FROLÍK/N. PROFANTOVÁ. *Velké dějiny země Koruny české I*. s. 357. Metodickým předpokladem je dnes již překonané stanovisko právního dějepisce, podle něž odněti královské milosti je zásadně vázáno na soudní proces a všude tam, kde není o soudním řízení zmínka, je třeba si ho „domyslet“. Tak J. WEITZEL. *Dinggenossenschaft und Recht. Untersuchungen zum Rechtsverständnis im fränkisch-deutschen Mittelalter 2*. Köln-Wien 1985. s. 1169 a násl.

³² H. MITTEIS. *Politische Prozesse des früheren Mittelalters in Deutschland und Frankreich*. Darmstadt 1974. zde zvl. s. 5 a násl., 109 a násl.

³³ W. DAVIES/P. J. FOURACRE: *Conclusion*. In: TÍŽ (edd.) *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. Cambridge 1986. s. 214 a násl.; H. VOLLRATH. *Rebels and rituals. From demonstrations of enmity to criminal justice*. In: G. ALTHOFF/J. FRIED/P. J. GEARY (edd.) *Medieval concepts of the past*. s. 89–110; S. ESDERS. *Mittelalterlicher Konfliktaustrag zwischen rechtlichem Verstehen und zielorientiertem Handeln. Zur Einführung in das Thema*. In: *Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung. Gerichtliche und außergerichtliche Strategien im Mittelalter*. Köln-Weimar-Wien 2007. s. 1–13.

³⁴ Podnětné metodické úvahy o tom, která historiografie 11. století vnímala a traktovala společenský konflikt, lze nalézt u H. VOLLRATH. *Konfliktwahrnehmung und Konfliktdarstellung in erzählenden Quellen des 11. Jahrhunderts*. In: S. WEINFURTER/H. SEIBERT (edd.) *Die Salier und das Reich 3. Gesellschaftlicher und ideengeschichtlicher Wandel im Reich der Salier, Sigmaringen 1991*. s. 279–296. zde zvl. s. 288 a násl.

³⁵ Dobovou terminologii pro říšský královský soud evidují O. FRANKLIN. *Das Reichshofgericht im Mittelalter 2. Verfassung – Verfahren*. Weimar 1869. s. 62; G. WAITZ. *Deutsche Verfassungsgeschichte 8*. Kiel 1878. s. 3–4 v pozn., 11–12. Ke slovní zásobě středověké právní latiny K. PENNINGTON. *Roman and secular law*. In: F. A. C. MANTHELLO/A. G. RIGG (edd.) *Medieval Latin. An introduction and bibliographical guide*. Washington 1996. s. 254–266.

²⁹ S. WEINFURTER. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*. s. 186 a násl.; G. ALTHOFF. *Otto III. und Heinrich II. in Konflikten*. In: B. SCHNEIDMÜLLER/S. WEINFURTER (edd.) *Otto III. – Heinrich II. Eine Wende?* s. 77–94.

³⁰ Tak shrnul dosavadní objemnou diskuzi o fidelitě R. DEUTINGER. *Königsherrschaft im Ostfränkischen Reich. Eine pragmatische Verfassungsgeschichte der späten Karolingerzeit*. Ostfildern 2006. s. 94–107. Dále srv. G. ALTHOFF. *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindung im früheren Mittelalter*. Darmstadt 1990. s. 134 a násl.; F. GRAUS. *Herrschaft und Treue. Betrachtungen zur Lehre von der germanischen Kontinuität*. *Historica 12* (1966). s. 5–44; TÝŽ. *Über die sogenannte germanische Treue*. In: TÝŽ. *Ausgewählte Aufsätze (1959–1989)*. Stuttgart 2002. s. 133–179. zde s. 155 a násl.

zemskou správu a jurisdikci nad obyvateli říše (*iudicium*³⁶, *colloquium*³⁷, [*publicus*] *conventus*³⁸, resp. souloví *iura dare*³⁹). Připočteme-li skutečnost, že se na stránkách kroniky objevují, třebaže méně často, přesná označení procesních subjektů (*iudex*⁴⁰, *reus*, *auxiliator*, *damnatus*⁴¹) a institutů (*sententia*, *intercessio*⁴², *iuramentum*⁴³, *sacramentum*⁴⁴), lze se jen těžko ubránit pocitu, že merseburký biskup Dětmar měl detailní přehled o právním životě své doby⁴⁵. Potíž ale je, že v pasáži o Jaromírově slyšení u římského krále není po žádném z uvedených „technických“ pojmů ani stopy. Totéž lze říci o dějových slovesech, která by byť jen vzdáleně odkazovala k soudnímu jednání. Jedinými záchytnými body jsou proto polysémny *ulcio* a *consilium*, jež samy o sobě nestačí. *Ulcio* zná Dětmar převážně v ustáleném

spojení božského trestu (*ulcio divina*), *consilium*⁴⁶ ve významu jak poradního sboru, tak konzultativní činnosti od kvalifikovaného souhlasu po nezávazné doporučení. Porady s velmoži byly ovšem součástí každodenní vládařské praxe, ať už probíhaly v soukromí, nebo veřejně na půdě dvorských sjezdů (*Hoftage*). Neomezovaly se na výkon soudnictví, důležitá role jim připadala i při alternativním řešení sporných záležitostí.⁴⁷ Co nás potom přiměje věřit, že dění okolo Jaromírovy návštěvy v Magdeburgu roku 1012 vykazuje skutečně rysy trestního řízení?

Je-li výpověď Dětmarovy kroniky nejasná, nutno vzít k ruce ostatní dostupné prameny.⁴⁸ Retrospektivní pohled nabízejí letopisecké záznamy pořizované během 2. poloviny 10. a 1. poloviny 11. století při kostele Sv. Serváce v Quedlinburgu (*Annales Quedlinburgenses*)⁴⁹. V quedinburských análech nalezneme vzpomínku na letniční sjezd, konaný v Merseburgu mezi 23. a 25. květnem 1013, na kterém před Jindřicha II. předstoupili

³⁶ Dět. III/9, s. 106: „*Deindeque convocatis ad Magathaburg cunctis regni principibus, congressi sunt hii iudicio.*“; Dět. VIII/18, s. 514: „*Quibus expletis fit magna in Birgilun principum confluentia, ut ibi corrigeretur per iudicia, quod diu viciatum est populi istius negligentia, et temeritas magna. Post haec Oddo comes predictus in presentiam inperatoris et Ercanbaldi archipresulis supplex veniens iniustam uxorem suam tribus sacramentis amisit. Baldericus reconciliatur, et promissio divina obliviscitur.*“

³⁷ Dět. IV/20, s. 154: „*Post haec rex in Magadaburg cum suis principibus colloquium habuit, ad quod Heinricus Bawariorum dux inclitus venit. Et cum inter hunc et Ratisbonensem Gebhardum longa haberetur contentio, cum bono ibidem finitur consilio.*“

³⁸ Dět. IV/41, s. 178: „*Fit publicus in Darniburg abbatissae totiusque senatus in unum conventus.*“; Dět. IV/42, s. 180: „*Consulenti tunc de talibus primates abbatissae dictum est ab his, quod sibi videretur optimum, in Magadaburg fieri conventum, huc sponsum cum contectali venire, auxiliatores quoque omnes aut se reos ibi presentare aut damnatos fugere. Sicque factum est.*“; Dět. VII/50, s. 460: „*Fit publicus principum in Altstidi conventus. Inter Bernhardum marchionem et patruū meimet filios litigium cum emendatione sibi accepta et iuramento pacificatum est.*“

³⁹ Dět. VI/9, s. 205: „*Domus, in qua rex populo legis iura dabat, subito cecidit.*“; Dět. VII/8, s. 406: „*Interim cesar in Alstidi populis iura dabat et, ut presentes affirmabant, meis haec amicis denegabat. Insula, quae Porei dicitur, quia prius comes Bernhardus predictum voluit occidere Wirinharium, per iniustos iudices sibi eam cesar precepit assignari. Hoc Wicmannus comes prohibet et iniustum esse affirmat; omnes populi mussant et christum Domini peccare occulte clamant.*“

⁴⁰ Dět. V/34, s. 260: „*Presentatoque regi captivo capitalis sententia a iudicibus decernitur, quae Magantinae archipresulis Willigisi intercessione supplici et, quae regi placuit, redemptione amovetur.*“; Dět. VII/8, s. 406.

⁴¹ Dět. IV/42, s. 180.

⁴² Dět. V/34, s. 260.

⁴³ Dět. VII/50, s. 460.

⁴⁴ Dět. VIII/18, s. 514.

⁴⁵ Srv. závěry šířeji koncipované právně-historické analýzy M. Z. JEDLIČKI. *Poglądy prawno-polityczne Thietmara: przyczynek do badań nad świadomością prawną wschodniomiemieckich feudałów na przełomie X i XI wieku*. *Czasopismo Prawno-Historyczne* 5 (1953). s. 39-79.

⁴⁶ K sémantickým nuancím toho slova H. KRAUSE. *Consilio et iudicio. Bedeutungsbreite und Sinngehalt einer mittelalterlichen Formel*. In: C. BAUER/L. BOEHM/M. MÜLLER (edd.) *Speculum historiale. Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung und Geschichtsdeutung*. Freiburg in Braisgau 1965. s. 416–438. zde s. 418 a násl. Není pro nás bez zajímavosti, jestliže autor snesl množství dokladů o tom, že *consilium* se ve středověké římskoněmecké říši používalo pro mimosoudní řešení neshod (s. 430 a násl.).

⁴⁷ G. ALTHOFF. *Colloquium familiare – Colloquium secretum – Colloquium publicum. Beratung im politischen Leben des früheren Mittelalters*. In: TÝŽ. *Spielregeln der Politik im Mittelalter*. s. 157–184. Ke dvorským sjezdům, které vytvářely politickou platformu pro veřejnou výměnu názorů mezi panovníkem a nobilitou, P. MORAW. *Hoftag und Reichstag von den Anfängen im Mittelalter bis 1806*. In: H.-P. SCHNEIDER/W. ZEH (edd.) *Parlamentsrecht und Parlamentspraxis in der Bundesrepublik Deutschland. Ein Handbuch*. Berlin-New York 1989. s. 4–47. zde s. 3 a násl., 12 a násl. V celoevropském měřítku T. REUTER. *Assembly politics in western Europe from the eighth century to the twelfth*. In: TÝŽ. *Medieval politics and modern mentalities*. Cambridge 2006. s. 193–216. zde zvl. s. 200 a násl.; S. REYNOLDS. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*. Oxford 1990. s. 21 a násl.

⁴⁸ Pramennou situaci mapuje CH. LÜBKE. *Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an)* 3. *Regesten 983–1013*. Berlin 1986. č. 455, s. 304–305.

⁴⁹ M. GIESE (ed.) *Die Annales Quedlinburgenses. Monumenta Germaniae Historica Scriptorum Rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* 72. Hannover 2004. s. 538–539: „*Heinricus in sancto pentecosten maxima confluenta caterva Meresburg se colligens, obvium habet Bolitzlavenem cum magno apparatu diversorum munerum pacis gratia sua omnia seque dedentem. Quem benigne suscipiens paucos dies secum morantem, ut par erat regiae dignitati, claro honore adauctum, non tamen sine sui regni detrimento, permisit remeare. De Sclavonia et multi nuncii venerunt, quibus interfuit Othelricus de Bohemia cum donis etiam honorans faciem regis. Cui, licet inter se et fratrem suum Garamirum et praefatum Bolitzlavenem ira permanente, laeta succedunt dato honore patriae misso in exilium suo fratre.*“

jednak četní vyslanci slovanských krajin, jednak Přemyslovec Oldřich, přinášející dary k počtě římského krále (*De Sclavonia et multi nuncii venerunt, quibus interfuit Othelricus de Bohemia cum donis etiam honorans faciem regis*). O Oldřichovi neví letopisec bohužel nic víc, než že mezi ním, bratrem Jaromírem a Boleslavem Chrabrým panovalo nepřátelství a že Oldřich musel být dítětem štěstěny, pakliže se mu povedlo jedním rázem získat vládu nad Čechami a poslat bratra do vyhnanství (*Cui, licet inter se et fratrem suum Geramirum et praefatum Bolitzlavonem ira permanente, laeta succedunt dato honore patriae misso in exilium suo fratre*). Nelze přitom zamlčet, že pochybnosti o Jaromírově procesu nejsou po přečtení quedlinburských análů o nic menší, než byly na začátku. Poslední díl skládačky, který by mohl vnést do problému trochu světla, představuje tím pádem Annalista Saxo, anonymní saský kompilátor 12. věku⁵⁰. Ten sice popsal okolnosti magdeburského setkání roku 1012 o poznání zevrubněji, vyjma drobných stylistických odchylek byl ale ve vleku starší, na právní terminologii skoupé textové předlohy, kterou mu poskytl Dětmár Merseburský.

Protože jsme s Annalistou Saxem dospěli do bodu, kdy je úzká pramenná základna vyčerpána a vědecky přesvědčivých závěrů se nám přesto nedostává, nabízí se možnost sáhnout po alternativním řešení magdeburského právního „rébusu“. Oproti uměle konstruovaným paralelám s trestním procesem zdá se být schůdnější, zasadit Jaromírův případ do rámce středověké „kultury prosebných gest“ (Claudia Garnier). Vystačíme si tak s pozorným čtením kronik a letopisů, aniž bychom do nich promítali teoretické koncepce, postrádající ukotvení v pramenech. V Dětmárově historickém pojednání je přeci explicitně zachycen emocionálně vypjatý motiv slz, prolitých Jaromírem veřejně u příležitosti úmrtí arcibiskupa Waltharda⁵¹. Hrdina kronikářova vyprávění

⁵⁰ K. NASS (ed.) *Die Reichschronik des Annalista Saxo. Monumenta Germaniae Historica Scriptores 37*. Hannover 2006. s. 325–326: "*Rex inde Mersburh veniens diu ibi manebat et procuracionem regni cum summis tractabat. ... Interea Iarimirus dux Boemiorum regis gratiam suppliciter petens pro misericordia et restitutione exilium et custodiam Athelboldi presulis, Ansfridi successoris, accepit. Qui pro immensa cede Bauuariorum ad Bolizlaum sine licentia regis ac sua cum muneribus tendentium et trucidatione ibidem sibi commissorum et non aliqua regis infidelitate hanc ultionem meruit. Hoc regis inimici audientes irriserunt, provintiales autem ut sibi futurum timuerunt. Postea Odelricus frater eius Mersburh venit a rege vocatus et regnum, quod iniuste usurpaverat, gratuito munere suscepit.*" K závislosti autora na Dětmárově kronice K. NASS. *Die Reichschronik des Annalista Saxo und die sächsische Geschichtsschreibung im 12. Jahrhundert*. Hannover 1996. s. 143 a násl.

⁵¹ Viz např. G. ALTHOFF. *Empörung, Tränen, Zerknirschung. 'Emotionen' in der öffentlichen Kommunikation des Mittelalters*. In: TÝŽ. *Spielregeln der Politik im Mittelalter*. s. 258–281. zde zvl. s. 267 a násl.; M. BECHER. "*Cum lacrimis et gemitu*". *Vom Weinen der Sieger und Besiegten im frühen und hohen Mittelalter*. In: G. ALTHOFF (ed.) *Formen*

artikuloval pláčem jak lítost nad spáchaným bezprávím, tak naléhavost své prosby, adresované saským biskupům, jež nabádal k intervenci u znepřáteleného otonského dvora. Se stejnou obrazotvorností jsou následně rozvíjena témata podrobení se královskému majestátu (*deditio*) a ponížené suppliky, jejichž teatrální inscenací na dvorském sjezdu v Magdeburgu roku 1012 chtěl vyhnaný Přemyslovec dosáhnout milosti a pomoci v boji o české knížectví. O detailech informování nejsme. Dětmárův slovník, jež nezapře inspiraci v bohatém a poměrně stabilním jazykovém repertoáru prosebných gest⁵², na druhou stranu napovídá, že součástí onoho česko-říšského rituálního divadla byla vedle promluv též obvyklá prostrace.

Nezdar, s nímž se Jaromírův plán setkal, signalizuje, že magdeburské *deditio* spadá s největší pravděpodobností do kategorie dysfunkčních neboli „špatných rituálů“ (Phillipe Buc⁵³). K jeho selhání došlo nikoliv proto, že by česko-říšská symbolická komunikace neznala rituál *deditio*, ale z toho důvodu, že se Jindřich II. o své vůli rozhodl změnit „pravidla hry“. Tradicionalisticky smýšlející merseburský biskup také neopomenul krále pokárat, že přemyslovského kajícíka (*humiliatio*) nepozvedl opět do výšin knížecího důstojenství (*exaltatio*) a že ho naopak vsadil do vězení, čímž narušil léty osvědčené způsoby zacházení s rebely, tendujícími ke smírnému překonání vzájemných rozporů. Můžeme tedy uzavřít, že Jaromírův pád nebyl výsledkem odsuzující soudního rozsudku, vyneseno jménem Jindřicha II., ale nezdařeného pokusu o smíření, o něž otonská strana přestala jevit zájem. Rituální společenství domácích a říšských elit nezaniklo, avšak s Jindřichovým nástupem na římskoněmecký trůn se začal přetvářet pudorys jeho funkčního uspořádání.

Summary

This paper seeks to rethink one well-known event in the medieval history of German-Bohemian relations, i. e. the court assembly in Magdeburg in 1012. The mentioned gathering of nobility held by Henry II., king of Germany, is usually assumed to have sentenced Přemyslid duke Jaromir to custody in Utrecht as a result of his command to slaughter a suspicious Bavarian delegation, travelling through Bohemia to the Piast court. In contrast to the traditional interpretation, it is suggested to treat Magdeburg incident as a failed or „bad“ ritual of

und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter. s. 25–52. zde zvl. s. 30 a násl.

⁵² G. KOZIOL. *Begging Pardon and Favor*. s. 37 a násl., 44 a násl.

⁵³ P. BUC. *The Dangers of Ritual. Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*. s. 8 a 10, 15 a násl. Po něm E. MUIR. *Ritual in early modern Europe*. Cambridge 2005. s. 7–8.

submission and reconciliation (so-called *deditio*), performed by Jaromir but rejected by Ottonian ruler. Arguments for such an assumption are provided by the

conceptual analysis of the chronicle of Thietmar of Merseburg as of our main historical source for that period.